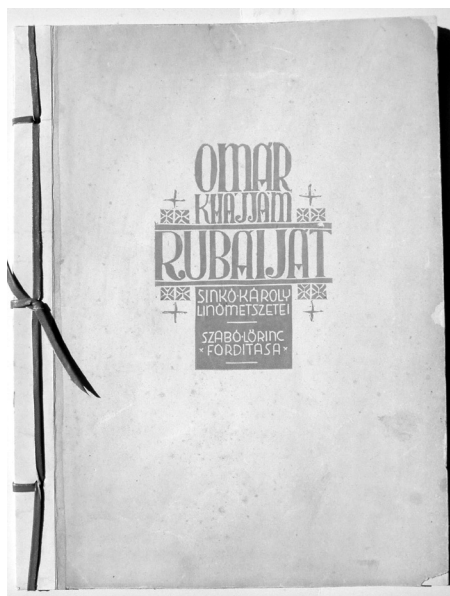

FEHÉR ZOLTÁN JÓZSEF

Egy rejtőzködő *Rubáját*-kiadás

Kabdebó Lórántnak

Omar Khájám *Rubájája*, amióta 1859-ben Edward Fitzgerald felébresztette sok száz éves csipkerózsikaálmából, igen gazdag fordítás- és kiadástörténetet mondhat magáénak. Az sem meglepő, hogy a mű életigenlésével, egzotikumával, bájával egy sor jeles festőművész fantáziáját mozgatta meg, s ihlette őket művészi illusztrációk készítésére. Mindez igaz a magyar nyelvű, ezen belül a Magyarországon megjelent kiadásokra is. A magyar fordítások közül a legszínvonalasabbak, legszebbek kétség-

A könyv borítója

telenül Szabó Lőrinc fordításai, ezek méltán a legnépszerűbbek is. Az utóbbi évtizedekben a legnagyobb példányszámban a második fordításváltozat jutott el Szász Endre kiváló rézkarc-illusztrációival a széles olvasóközönséghez több kiadásban.

E tanulmány tárgya a műnek egy, a szövegkiadás szempontjából szándékában sem teljes, eddig még sosem tárgyalt, ám művészi színvonalú, kis példányszámú, bibliofil kiadása. Ráadásul e töredékes szövegkiadás a Szabó Lőrinc-filológia számára érdekes újdonságokkal szolgál, dolgozatomban elsősorban erre fogok koncentrálni.

A könyv Sinkó Károly festőművész alkotása. A műből tizenkét *rubáit* választott ki, ezekhez készített linóleum-metszeteket, a szöveget is linóleumba metszette. A nyomtatást is maga végezte kézisajtón, száz számozott példányban. Ez volt 1936-

ban az Országos Magyar Királyi Képzőművészeti Főiskolán a diplomamunkája.¹

Könyvészeti szempontból a kiadvány nem ismeretlen, nem is unikális ritkaság. A Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtárán kívül van példánya az OSZK-nak

¹ Sinkó István (festőművész, Sinkó Károly fia) szíves közlése. A mű 5. és 22. számú példánya a Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtárában található. E tény, s a katalógusbejegyzés is bizonyítja a mű diplomamunka voltát. A 22. példány katalógusbejegyzése megtalálható: <http://corvina.mke.hu:8080/WebPac.imagdb/CorvinaWeb?action=onelong&showtype=longlong&recnum=2361&pos=1>

is.² Továbbá magányújtókról is tudok, akiknek volt, illetve van példányuk belőle, a 10. számú példány az én tulajdonom. Könyvészeti leírása sem jelent problémát, a kolofon minden szükséges információt tartalmaz:

Ezt a könyvet
a szerző nyomtatta az
O. M. Kir. Képzőművészeti Főiskola
grafikai osztályán, kézi sajtón
száz számozott példányban.
Ebből ez a ... számú példány.
ANNO DOMINI
MCMXXXVI

**Ezt a könyvet
a szerző nyomtatta az
O. M. Kir. Képzőművészeti Főiskola
grafikai osztályán, kézi sajtón
száz számozott példányban.
Ebből ez a 10. számú példány.
ANNO DOMINI
MCMXXXVI**

A 10. számú példány kolofonja

A könyvhöz Lyka Károly írt előszót:

Omar Khajjam négysoros versei sok száz év előtt születtek meg a távoli Perzsia rózsás kertjei közt s mégis olyan eleven a hatóerejük, hogy testvérnek érezzük a Kelet e nagy költőjét. Számtalanszor olvastam el újra meg újra ezt a Rubajját-kötetet abban a mesteri átköltésben, amelyet Szabó Lőrincnek köszönünk s kevés költő hatott rám olyan elevenen és közvetlenül, mint ez a géniusz. Nem csodálom, hogy éppen új művészetünk sorából kelt visszhang e versekre. A metszet-sorozat, amely látható alakot ad ennek, Sinkó Károly műve. Nem egyszerű illusztrációk, hanem a költő hatalmas életérzésének tömör visszfényei. E lapokon a külső formák a Kelet gazdag világát idézik fel, a maguk egészében pedig valóban Omár világerzését tárják fel, amely annyira rokon a mai művészettel. Fekete és fehér foltok, fekete és fehér vonalak egybefeszüléséből alakította a művész férfias egyszerűséggel e nagy és sugalló formákat. Úgy érzem, hogy e lapok méltók a nagy költőhöz.
Lyka Károly

A linómetszetek elemzése, művészi szempontból történő értékelése e dolgozatnak nem tárgya, de főlélesleges is volna, Lyka Károly meleg hangú, elismerő előszavához nincs mit hozzátenni.

Meglepő lehet, hogy ez a nívós művészeti alkotás, ami könyvészetiileg bibliofil csemege, szövegkiadásnak azonban szándékában is torzó, épp ez utóbbi mivoltában kínálja számunkra a legtöbb újdonságot, érdekességet.

² http://nektar2.oszk.hu/LVbin/LibriVision/lv_view_records.html?SESSION_ID=1349500975_1291554098&lv_action=LV_View_Records&NR_RECORDS_TO_SHOW=1&GOTO_RECORD=6&RESULT_SET_NAME=set_1349535518_0&DISPLAY_RECORD_XSLT=html&ELEMENT_SET_NAME=F

Sinkó Károly 1936. március 26-án levelet írt Szabó Lőrincnek, melynek betűhív átirata a következő:

Tisztelt Szerkesztő Úr!

Megbeszélésünk értelmében tisztelettel kérném a következő rubáijk közlését illusztrációimhoz:

Táltos kiadás: I, IV, V, XII, XVII, XXX, XLV, XLIX, L, LVIII, LIX, LXV, LXXI, LXXII, LXXVII, az itt felírt rubáijk közül 12 lesz csak illusztrálva és csak 100 példány fog megjelenni, melyek közül 10 drb. Szerkesztő úr rendelkezésére bocsátok.

Szívésségét köszönve maradok hálás tisztelője

Bp. 936. III. 26. Sinkó Károly rajztanár

Ms 4686/154.

Tisztelt Szerkesztő Úr!

Megbeszélésünk értelmében tisztelettel kérném a következő rubáijk közlését illusztrációimhoz:

Táltos kiadás: I, IV, V, XII, XVII, XXX, XLV, XLIX, L, LVIII, LIX, LXV, LXXI, LXXII, LXXVII, az itt felírt rubáijk közül 12 lesz csak illusztrálva és csak 100 példány fog megjelenni, melyek közül 10 drb. Szerkesztő úr rendelkezésére bocsátok.

Szívésségét köszönve maradok hálás tisztelője

Bp. 936. III. 26.

Sinkó Károly
rajztanár

Horányi Károly-út. 110
81. Bp. 936. III. 26.

Sinkó Károly levele Szabó Lőrincnek

sorszámát, amelyeknek a megbeszélés értelmében kéri a költőtől a szövegét, s amelyek

A levél megtalálható a MTAKK Szabó Lőrinc kéziratos hagyatéka gyűjteményében, jelzete: Ms 4686/154. Mivel a hagyatékban nem szerepel több Sinkó-levelel, ez az egy ráadásul tárgyalt könyvünk megjelenése évében született, sejthető volt, hogy róla lesz benne szó. Mikor a levél másolatához hozzájutottam, e sejtés igazolódott.³ A rövid levél igen fontos információkat tartalmaz. Mindenekelőtt utal egy korábbi találkozásra, amikor is Sinkó Károly nyilván beszámolt e könyv tervéről Szabó Lőrincnek. A fiatal festőművészt a költőnek minden bizonnyal Lyka Károly mutatta be.⁴ A továbbiakban felsorolja azon tizenöt rubái sor-

³ Horányi Károly szíves segítségét megköszönöm.

⁴ Sinkó István szíves közlése.

közül kiválasztja az általa közölni kívánt tizenkettőt. Végül tényszerűen rögzíti, hogy az elkészült példányokból tizet Szabó Lőrinc fog kapni a közlés engedélyezéséért. (A könyv mai piaci értékét tekintve egyáltalán nem lebecsülendő honorárium...).

Sinkó a kiválasztott tizenöt *rubái* sorszámát (levelében is hivatkozva) a Táltos-kiadás alapján adja meg.⁵ De miért kéri a szöveget, amikor a Táltos-kiadás rendelkezésére áll? Nem lehet ennek más oka, mint Szabó Lőrinc kívánsága, amit a levélben hivatkozott korábbi megbeszélésen közölhetett Sinkó Károllyal. Hiszen 1936-ban már készen volt a második fordítás-változat, de oly csekély példányban nyomtatták ki, hogy nemcsak a széles, hanem a legszűkebb közönségnek is teljesen hozzáférhetetlen volt, így Sinkó Károly sem ismerhette azt.⁶ Szabó Lőrinc viszont bizonyára ezt az újabb változatot szeretne volna látni az új könyvben. Ez viszont nem egyebet jelent, mint hogy a költő válaszolt a levélre, készült tehát egy Szabó Lőrinc kézirat (vagy gépirat), amiről eddig nem tudtunk, s ami ráadásul alapja volt egy szövegkiadásnak.

A könyvben szereplő első rubái és illusztrációja

Ezt a metszet-könyvben megjelent szöveg, mint mindjárt látni fogjuk, bizonyítja. Igen üdvös lenne most magával a kézirattal (vagy gépirattal) előállni, a tanulmányíró dolga is egyszerűbb lenne. Ma azonban csak annyi mondható el róla, hogy ismeretlen helyen lappang, az sem zárható ki, hogy végleg elveszett.⁷ Marad tehát

⁵ Omár KHÁJJÁM, *Rubájját*, ford. SZABÓ Lőrinc, Bp., Táltos, é. n. [1920].

⁶ A Kner nyomdában készült belőle egy gyűjtő megrendelésére (és költségére) néhány igényes, bibliofil tudott (*Utószó* = Omar KHÁJJÁM, *Rubájját*, Bp., Magyar Helikon 1979, xv.). Egyik példánya az elmúlt évtizedben két alkalommal fordult meg könyvárverésen s cserélt (főként az elsőn) igen borsos áron gazdát. Különös, hogy a második fordítás-változat majd csak bő két évtizeddel a harmadik megjelenése után, 1965-ben a Helikon kiadásában válik a széles közönség számára is elérhetővé.

⁷ A kutatás ezen a ponton egyelőre megakadt. E dolgozat megírását azonban nem akartam egy hosszadalmas és sikerrel sajnos alig kecsegtető nyomozással tovább késleltetni. Amennyiben a kézirat később mégis előkerül, egy következő rövid tanulmányban ismertetni fogom.

a szövegelemzés, aminek segítségével bizvást következtetni tudunk a kézirat tartalmára.

Sinkó Károly levelében a következő tizenöt sorszámot adja meg a Táltos-kiadás alapján, amelyekből tizenkettőt kíván kiválasztani: I., IV., V., XII., XVII., XXX., XLV., XLIX., L., LVIII., LIX., LXV., LXXI., LXXII., LXXVII. Ezek közül aztán az V., XXX. és LVIII. sorszámúakat hagyta el, a továbbiakban velük nem foglalkozom. A LXXI. helyett a kész műben a LXXVI. *rubái* második fordítás-változata szerepel, a továbbiakban ezért ez utóbbi sorszámot szerepeltetem. A szöveget nyilván Szabó Lőrinc adta. Levelében feltehetően a változtatás igényét indokolta is, ez azonban a kézirat esetleges előkerüléséig nem igazolható. A következő táblázatban azt foglalom össze, hogy a feldolgozott *rubáik* Táltos-kiadásbeli sorszámának a második változatban melyik sorszám felel meg, továbbá, hogy Sinkó Károly művében hányadik helyen szerepel, végül pedig hogy a kész műben melyik fordítás-változatot találjuk.

A Táltos-kiadás sorszáma	Az 1979-es kiadás sorszáma	Elhelyezése Sinkó Károly művében	Fordítás-változat
I.	1.	1.	második
IV.	4.	2.	=
XII.	14.	3.	új szövegvariáns
XVII.	25.	4.	=
XLV.	50.	11.	=
XLIX.	54.	7.	=
L.	-	8.	első
LIX.	61.	5.	második*
LXV.	-	6.	első
LXXII.	71.	10.	második
LXXVI.	75.	12.	második
LXXVII.	76.	9.	=

A táblázatból több fontos információt olvashatunk ki. Elsőként azt, hogy a szereplő *rubáik* sorrendjét az addigi két teljes szövegkiadáshoz képest Sinkó Károly alaposan megváltoztatta. Ennek pontos okát Szabó Lőrinc kéziratának ismerete híján nem tudjuk megállapítani. Csupán sejtés, hogy itt az döntött, Sinkó Károly milyen sorrendben kívánja elhelyezni a metszeteit, s az amúgy is torzó szövegkiadásban a költő szabad kezét adott a művésznek. A negyedik oszlopban az „=” azt jelenti, hogy a két fordítás-változat szövege azonos. Az L. és LXV. sorszámú *rubáikat* Szabó Lőrinc a második (és harmadik) fordítás-változatba nem vette fel, ezért a metszet-könyvben nem szerepelhet más, mint az első változat szövege. Érdeemes hangsúlyozni, hogy a költő itt beleegyezett általa már kihagyott négysorosok közlésébe.

Külön kell foglalkoznunk a könyvben szereplő harmadik, a táblázatban új szövegvariánsként jelölt *rubái* szövegével. Ezt a szöveget Szabó Lőrinc a második fordítás-változatban az elsőhöz képest jelentősen megváltoztatta. A metszet-könyv szövege egyetlen szó eltéréssel a második változattal egyezik. A második változat

első sorában az itt látható „nevet” helyett még „mosolyg” szerepel, mint ahogy az első változatban volt. A „nevet” majd a harmadik változatban jelenik meg, ott azonban

A könyvben szereplő harmadik rubái és illusztrációja

a további három sor ismét jelentős változáson esik át. Ez az egy szó itt tehát új, eddig nem ismert szövegvariánst jelent. S nyilván Szabó Lőrinc-től származik, hiszen ez nem lehet tévesztés, félreolvasás eredménye. Kövessük nyomon e négysoros változásait első megjelenésük éve szerint:

1920:

Nézd, hogy mosolyg a nyíló rózsza rád!
Hulló illata hinti halk szavát:
– »Dús erszényem hajnalra fölhasad
S a kertre önti szét ezüsthavát.«

1930:

Nézd, hogy mosolyg a nyíló rózsza rád!
»Virítok – mondja – néhány napon át,
De erszényem egy reggel fölhasad
S a kert sarába önti aranyát.«

1936:

Nézd hogy nevet a nyíló
Rózsza rád!
Virítok – mondja – néhány napon
Át
De erszényem egy reggel
Fölhasad
S a kert sarába önti
Aranyát

1943:

Nézd, hogy nevet a nyíló rózsza rád!
„Sietek élni – mondja – „szép Világ,
mert selyem erszényem fölhasad és
a kert Sarába önti Aranyát!”

Komoly bizonyítéka ez Szabó Lőrinc válaszlevele, kézírata valamikori létezésének. Meg annak is, hogy evvel a *rubáival* Szabó Lőrincnek igencsak meggyűlt a baja, többször alaposan átdolgozta, Sinkó Károly könyvében épp egy köztes, eddig nem látott változattal jelentkezett.

A könyvben szereplő ötödik rubái és illusztrációja

Szintén önállóan, részletesen kell tárgyalni a könyvben szereplő ötödik *rubái* szövegét, amit a táblázatban megcsillagozva jeleztem, mint második fordítás-változatot. Hiszen az, mindenképp: az első változat harmadik sorában még „A nagy varázsló, ki éltünk...” szerepel, itt meg „A nagy bűvész, ki életünk...” áll, mint a második (meg a harmadik) változatban.

A második változat szövege:

A Bor, a fő-fő Ész, mely a sivár-
agyú hetvenkét bölccsel szembeszáll;
a nagy Bűvész, ki életünk kopott
ólmából színaranyat kalapál;

Sinkó Károly szövege:

A bor a fő-fő ész mely
sivár-
agyú hetvenkét bölccsel
szembeszáll
a nagy bűvész ki életünk
kopott
álmából színaranyat
kalapál

Találunk azonban két apró, de mégsem jelentéktelen eltérést, amit én itt Sinkó Károly félreolvasásának, szövegtévesztésének vélek. Perdöntő bizonyítékkal persze

itt is a kézirat szolgálhatna, komoly érveim azonban vannak. Az első sorban a határozott névelő hiánya a „sivár” szó előtt szótagszám- és ritmushibát eredményez, ez aligha származhat a költőtől. A művész azonban a szöveget is metszette, így a szöveg előállításában is a teljes kép, a kompozíció lebegett a szeme előtt, ebbe a szemléletbe az ilyen tévesztés jobban belefér. A másik eltérés a negyedik sor „álmából” szava, amely helyett mindhárom változatban „ólmából” szerepel, s Szabó Lőrincnek minden oka megvolt rá, hogy ettől itt se térjen el. Hiszen a költő számára „eredeti” Fitzgerald szövegben a harmadik és negyedik sor így hangzik: „The sovereign Alchemist that in a trice / Life’s leaden metal into Gold transmute”. Itt tehát a középkori, aranyat valóban ólomból előállítani szándékozó alkimista szerepel metaforaként. Szabó Lőrincnél e metafora gyengül, az ólom arannyá változtatása marad, de az alkimista helyett varázsló, illetve bűvész szerepel. Nem tudom, hogy az angolban a „life’s leaden metal” mennyire szokványos kifejezés, a magyarban az „életünk kopott ólma” semmiképp nem az, meglehet, hapax legomenonra lelünk benne. S hiányzik mellőle az alkimista, aki megmagyarázná. Az „életünk kopott álma” viszont lehet, hogy szentimentális, lehet, hogy banális, de nem szokatlan. Az „ó” és „á” betűk kézírásban könnyen összetéveszthetők, s aki látott régi, festékpöttyös gépiratot, bizonyára egyetért velem, hogy ott is. Mindezzel amellet próbáltam érvelni, hogy a szöveghiba nem Szabó Lőrinctől, hanem Sinkó Károly félreolvasásától ered, s a félreolvasásra igyekeztem magyarázatot találni. Amennyiben így van, az viszont azt jelenti, hogy Sinkó nem küldte el a költőnek az első levonatokat korrektúrára.

A könyvben szereplő tizenkettedik rubái és illusztrációja

Összefoglalva: e torzó szövegkiadás rövid terjedelme ellenére igen nagy változatoságot mutat. Tartalmaz szöveget az első fordítás-változattól, zömében a második változathoz igazodik, egy helyen a harmadik változat felé mutat, és sajnos tartalmaz szövegrontást is.

Hátra van még annak tisztázása, hogy e könyv vajon miért került el eddig a Szabó Lőrinc filológia figyelmét? Nos, elsősorban azért, mert a könyv maga nem maradt fenn a költő könyvtárában. Így nem szerepel a Buda Attila által készített katalógusokban (Szabó Lőrinc füzetek 3. és 6. darabja) sem, és azok névjegyzékében Sinkó Károly neve sem található. Másrészt maga Szabó Lőrinc soha sehol nem tett említést a könyvről, még olyan helyen sem, ahol ezt nemcsak megtehetette volna, hanem talán meg is kellett volna tennie. Nézzük, mit ír a harmadik fordítás-változat előszavában: „Az angol költő műve és munkamódszere vezette a magyar fordítót, amikor 1920-ban először adta ki munkáját”. Majd: „[...] később, 1930-ban, átdolgoztam ezeket a négy soros költeményeket [...] ez a második magyar variáns azonban csak néhány példányban mint magánnyomtatvány jelent meg a gyomai Kner-cégnél”. Megint tovább: „Most ősszel aztán végleg megreformáltam Omár-fordításomat [...]”, s a dátum alatta: „Budapest, 1943. november 16”.⁸ Itt bizony megemlíthette volna Sinkó Károly remek alkotását is, annál inkább, mert az ott szereplő szövegvariáns alapján, ha csak átmeneti állomásként is, beletartozik a fordítás-történetbe.

Igaz továbbá az is, hogy ez az egyébként is kis példányszámú könyv elsősorban képzőművész-körökben terjedt, nem pedig irodalmár-körökben.⁹ Érdekes volna tudni, hogy Szabó Lőrinc kiknek ajándékozta oda, vagy adta el az ő tíz példányát, eddig azonban nem bukkant fel bizonyíthatóan tőle származó darab.

Végezetül jó hír a gyűjtőknek, érdeklődőknek: lehetséges, hogy a nem is távoli jövőben megjelenik a könyv fakszimile-kiadása.

⁸ Omár KHÁYYÁM, *Rubájját*, Bp., Új Idők Irodalmi Intézet, 1943, 15–16.

⁹ Sinkó István e feltételezésemet megerősítette.